

91
ис 58

Қазақстан Республикасының білім және ғылым министрлігі
М. Қозыбаев атындағы
Солтүстік Қазақстан мемлекеттік университеті
Министерство образования и науки Республики Казахстан
Северо-Казахстанский государственный университет
им. М. Козыбаева

ЖЕР КІНДІГІ – БАЙҚОНЫР

/Ұсынылатын библиографиялық көрсеткіш Қазақстанның
ғарыш саласының дамуы және бірінші ғарышкерлер
Т. Әубәкіров пен Т. Мұсабаевқа арналған/

В ОДНО МГНОВЕНЬЕ ВИДЕТЬ ВЕЧНОСТЬ

/Рекомендательный указатель посвящен развитию космических
исследований в Республике Казахстан и первым космонавтам -
Т. Аубакирову и Т. Мусабаеву/

Оқырмандарға

Ұсынылып отырған көрсеткіш Қазақстан Республикасы — ның ғарышы дамып, игеру оны зерттеу мақсаты және Қазақстан Республикасының бірінші ғарышкерлері Т. Әубәкіров пен Т. Мұсабаевқа арналған.

Мағлұматта ғарышкерлердің өмірі мен еңбек жолдары көрсетілген.

Осы мәліметтер СҚМУ ғылыми кітапханасы қорында бар. Көмекші құрал ұстаздарға, студенттерге және қалың оқырман қауымға арналған.

Жер кіндігі - Байқоңыр

«Ғарышкермін-деп мен де күш аламын,
Құлагермін, құс болып ұша аламын.
Мақтаныш сол-ұшырды жұлдыздарға,
Жұлдыз қосып.
Өз ұлың өз Алаңым.»

Кәкімбек Салықов

Тарихта таңқаларлық сәйкестер кездесіп жатады. Сондайлардың бірі ғарышты игеруге байланысты. 1870 жылдың сәурінде «Московские ведомости» газетінде мынандай ресми хабар басылған екен:

«Православныйлардың Айға ұшуы жөнінде заңсыз жиындар өткізгені және қайдағы бір өсек-аяндары үшін Москваның ар жақ бөлігінде тұратын мещанин Никита Петровтің полиция қадағалауымен Москвадан қырғыз-қайсақтың Байқоңыр елді мекеніне жер аударғаны жөнінде Москва мен губерния тұрғындарына ресми хабарланды».

«Байқоңыр» ғарыш айлағы Ғалам жағалауындағы бірінші айлаққа айналды. 1954 жылы ғарыш айлағын салатын жерді тандап алу үшін Мемлекеттік комиссия құрылды. Комиссияның төрағасы болып, «Капустин Яр» сынақ полигонының бастығы, артиллерия генерал-лейтенанты В.И.Вознюк тағайындалды. Елдің бірнеше аудандарында болып, жер жағдайын байқағаннан кейін, комиссия ғарыш айлағын Арал теңізінен шығысқа қарай жатқан Байқоңыр елді мекенінен бірнеше жүз шақырым қашықтықтағы Қазақстанның шөлді өңіріне орналастыруды ұсынды. Бұл жердің басқалармен салыстырғанда бірнеше артықшылары бар еді. Атап айтқанда, олар: ғарыш айлағының ғана емес, сонымен бірге зымыранды ұшыру трассасының он бойындағы жерлерде де халықтың тіп қоныстануы; ортаазиялық ірі Сырдария өзенінің болуы; таяу маңнан темір жол магистралі мен автомобиль трассасының өтуі; үш күн бойы

күннің жарқырап тұруы және, ең бастысы, Жер айналып тұрғанда, экваторға жақын орналасуы болатын.

Құрлысы 1955 жылы басталған ғарыш айлағы 1957 мамырда пайдалануға берілді. Аты айтып тұрғандай айлақтың айналасы кара қоңыр топырақты, шөбі де алтын түстес қоңыр. Ғарыштың старт алаңына орын таңдауда көптеген жағдайлар ескерілді. Біріншіден, ол халық тығыз орналасқан аймақтар мен өндіріс орталығынан алыс, екіншіден, Алматы-Москва теміржолының Қызылқұмынан өтетін тура осы маңына таяу. Бұрынғы КСРО-ның қазіргі Қазақстанның оңтүстігі салыстырмалы түрде экваторға тым қашық емес. Бұндай жағдай ғарыш кемелдерін ұшыру барысында жердің айналу жылдамдығын пайдалануға мүмкіндік берді. Ғарыш зымырандары ұшырудың шығыс бағытында экватор жазықтығына 48-ден 81 градусқа дейін еңкейте ұшырылып, орбитаға шығарылады. Бұл жағдайда ұшырылған дене секундine 316 метр болатын қосымша 4 пайыз орбита жылдамдығына ие бола алады.

КСРО заманында ғарыш кемелерін ұшырудан басқа Байқоңыр стратегиялық мақсаттағы ракета әскерлерінің объектісі ретінде пайдаланды. 1957 жылдың тамызында айлақтан құрылықаралық баллистикалық зымыран ұшырылды. Бұл әскери істегі нағыз революция еді. Өйткені зымырандар ядролық қаруды жер шарының кез-келген нүктесіне жеткізе алатын. Қазір басқа кезең туды. Қазақстан Республикасы Ресей және АҚШ арасындағы келісім-шарттарға сәйкес әскери ракеталар бөлшектеліп, ядролық қастұмсықтар Ресейге жіберілді. Өйткені еліміз өз аумағындағы ядролық қарудан біржола бас тартып отыр. Жер маңайындағы ғарыш кеңестігін игеруде Байқоңыр Кеңес ғылымын бірінші орынға шығарып отырды. Сол кезден бері әртүрлі елдердің 150-ден астам ғарышкерлері ғарышта болып қайтты. Байқоңырдан «Восток», «Восход», «Союз», «Прогресс» сипатындағы барлық ғарыш кемелері, «Салют» және «Мир» орбиталық станциялары ұшырылды. Қазақстан жерінен аспанға «Космос», «Протон», «Зонт», «Прогноз» серияларындағы жердің ондаған жасанды серіктері шығарылған болатын. Бұлар халық шаруашылығының

ғарыштағы бағдарламаларын жүзеге асыру мақсатында орындалды. Олардың байланыс құралдарын, метеорологияны, биологияны, қорғанысты, экономиканы дамытудағы маңызы зор болғандығын атап өту қажет.

Қазақстан Республикасының ғарышты игеруге қатысуы біздің ғылымымыздың салмақты екендігін, ең күрделі ғылыми-техникалық міндеттерді өз ғылымдарымыз да шеше алатындығын дәлелдейді. Біз әлемдік деңгейдегі ең күрделі технологияларды жасай аламыз. 80-жылдардың ортасынан бастап «Протон» зымырантасығышының базасында ғарыш кемелерінің жаңа буындарын ұшыратын бағдарлама жүргізіле бастады. Енді орбитаға 20 тоннаға дейінгі пайдалы жүкті шығаруға болады. 1982 жылдың 31 наурызында Жер маңындағы орбитаға әлемдегі бірінші «Квант» астрофизикалық модулі шығарылды. Ол «Мир» орбиталық станциямен түйілісті. 1982 жылдың 15 мамырында старттық массасы 2 мың тоннадан асатын жаңа әмбебап «Энергия» зымырантасығышы ұшырылды. Бұл зымыран орбитаға 100 тоннадан астам пайдалы жүк алып шыға алады. Шынтуайтында, бұл ғарышты игерудің жаңа дәуірінің басы еді. Байқоңырдан Күнді, Айды, Қызыл жұлдызды, Шолпанды, Галлей кометасы сияқты кометаларды, шағын планеталарды, астероидтарды зерттейтін ғарыш аппаратары бар зымыранда ұшырылуда. Бұл аппараттар алыс ғарышты, шокжұлдыздар мен галактикаларды зерттейді. Бүгінгі күні «Байқоңыр» ғарыш айлағы-техникаға қаныққан ғылыми-техникалық кешен. Ғарыш айлағының жердегі инфоқұрылымында, ғарыш аппаратын, зымыран жеткізгіштерді және жылдамдықты үдету блоктарын жинауға және жылдамдықты үдету блоктарын жинауға және сынауға арналған 11 монтаждаушы-сынақ корпусы, 9 старттық кешен (14 ұшырғыш қондырғы), 8 шахталық ұшырғыш қондырғы, ғарыш аппаратына және жылдамдықты үдету блоктарына, отын компоненттерін және сығымдалған газды құятын 4 құйғыш-бейтараптандырғыш станциялар, 2 аэродром, есептеу орталығы құрамындағы өлшеу кешені және 5 өлшеу пункті бар.

Сонымен бірге, Байқоңырдың инфоқұрылымына 360 км жылу тараптары жүйесі, 470 км темір жол, 1200 км астам автомобиль жолдары және 2500 км байланыс жүйесі кіреді.

Байқоңырда 13 ракета-ғарыш техникасын пайдалану мен сынақ орталықтары құрылып, қызмет жасауда. Ғарыш айлағын құрған жылдардан бері 2500 ғарыштық және әскери мақсаттағы зымырандар, 3000-нан астам ғарыш аппаратары мен жер серіктері ұшырылды, ғарыштық орбитаға 150-ден астам ресейлік және шетелдік ғарышкерлер көтерілді.

Қазақстан егемендінің орнауы ғарыштың өзінен басталады. Кеңес одағының ыдырауы қарсаңында, 1991 жылы тамызда «Байқоңыр» ғарыш айлағы республикасының меншігі деп жарияланды, осы жылдың қазанында ғарышқа бірінші қазақ ғарышкері ұшты, ал Қазақстанның тәуелсіздігі туралы Декларацияны біз желтоқсанда қабылдадық. Яғни, ұлттық мемлекет болғымыз келген ниетімізді біз, жерден гөрі, ғарышта бұрынырақ мәлімдеген сияқтымыз! Байқоңыр жерінің ғарыштық болашағы туралы, өз қалған аңыздарда, бірен-саран жазбаларда Қорқыт-атаның қасиетті жерді және мәңгілік өмірді іздегені айтылады. Шынында, Байқоңыр дүние жүзі ғарышкерлігінің бесігіне, ғарыш орталығына, адамдар ғарышқа атанатын Жердің айлағына айналды. Дәл осы жерде, қазақ жерінде, олар ғарышкерлер атанды.

Қазақстандағы ғарыш қызметінің даму барысын жалпы сараптай отыра, оны бірнеше кезендерге бөлуге болады.

Бірінші кезең 1991-1994 жылдарды қамтиды, ол ашық ұлттық сипатта болды: екі қазақ ғарышкері ұшты, Қазақстанның бірінші ғарыш бағдарламасын іске асыру басталды.

Екінші кезең, ғарыш кешенінің экономикалық және саяси жағдайымен тығыз байланыстағы, 1994-2004 жылдарды қамтитын соңғы он жылдағы нормативтік базалық кезең. Бұл кезеңде Қазақстан Республикасы мен Ресей Федерациясы арасында «Байқоңыр» кешенін жалға беру жағдайындағы ғарыштық және әлеуметтік-құқықтық қызметтерді реттейтін, 30-дан астам халықаралық келісімшарттар мен келісімдер жасалынды.

Үшінші кезең 2005 жылдан басталды. Бұл кезең Қазақстанның іс жүзіндегі ғарыш қызметінің белсенді даму кезеңі., себебі ол осы саладағы біздің болашағымызды қамтиды.

Байқоныр-бүгінгі таңда халықаралық ғарыш айлағы. Одан әртүрлі елдердің ғылыми және коммерциялық зерттеу бағдарламалары бойынша Жердің жасанды серіктері, сондайақ АҚШ, Германия, Франция, Үндістан ғарышкерлерінің интернационалдық құрамы мен ғарыш кемелері ұшырылды. Алғашқы ғарыштық туристер де көк жүзінде самғауда.

Қазақстан Республикасының ғарыш даму және игеру жайындағы әдебиеттер тізімі

- Әлім Қ. Ғарыш қырандары: Токтар-Талғат. // Егемен Қазақстан. - 2001.-9 қазан.
- Есекеев Ж. Ғарыш. Байқоныр: Экология: 12 сәуір бүкілдүниежүзілік ғарыш және авиация күні. // Солтүстік Қазақстан. - 2002. -12 сәуір.
- Жанайдаров О. Менің елім - Қазақстан. - Алматы: Балауса баспасы, 2003. -160 бет.
- Жүсіп Н. Ай нұры, аспан, Қазақстан: Байқоныр // Егемен Қазақстан.- 2006. -1 қаңтар.
- Иветова Л. Қазақстан Республикасының ғарышты игеру саласындағы халықаралық ынтымасығының негізі бағытары (саяси аспект) // Қоғам және Дәуір - 2007. - № 4. - б.11
- Қалыбаев Ә. Байқоныр ғарыш айлағы. // Егемен Қазақстан - 1996 - 22 мамыр.
- «Қазақ үшін ғарыш сапары оң болды» // Егемен Қазақстан. - 2006.-7 қазан.
- Мұсабаев Т. Қазақстан ғарышқа жұлдызды жол ашқан: Байқоныр. // Егемен Қазақстан. - 1996. - 27 шілде.
- Мұхамеджанова А. Ғарышқа самғар жол: Бұдан 40 жыл бұрын Байқонырдан басталған. // Егемен Қазақстан.- 2001.- 21 наурыз.
- Мұхамеджанова А. Ғарыштан қарағандағы Қазақстан: ҚР ғарышты зерттеу жұмыстары жайында сөз // Егемен Қазақстан. - 2001. - 11 сәуір.
- Мұқанов М. Белгілі-беймәлім Байқоныр: ғарышкерлер күні // Қазақстан сарбазы. - 1998. - № 28.
- Назарбаев Н. Қазақстан жолы.-Астана.-2007.-372 бет.
- Пірназар С. Дүниені дүр сілкіндірген 108 минөт: 12 сәуір команавтика күні // Егемен Қазақстан. - 2007. - 25 сәуір.
- Пірназар С. Аспан аруы: Космос. // Егемен Қазақстан. - 2006. - 29 қараша.

- Сахиев Ж. Байқонырдан бастау алған жұлдызжол 12 сәуір - Дүниежүзілік ғарышкерлік және авиация күні // Егемен Қазақстан. - 2001. - 10 сәуір
- Сүйінбай Т. Бүгін Ақмола уақытымен 22 сағат 33 минутте, Байқонырдан Т.Мұсабаев басқаратын халық- аралық экипаж ғарышқа аттанды. // Егемен Қазақстан. - 1998. - №19.
- Сейтақ А. Жер кіндігі-Байқоныр!: Тоқтар Әубәкіров пен сұхбат. // Егемен Қазақстан. 2006. - 12 сәуір.
- Смайылов К. Ғарыш және Қазақстан: 12 сәуір - Дүниежүзілік авиация және космонавтика күні // Егемен Қазақстан. - 2003. - 12 сәуір.
- Шәкішев Н. Ғарыштық туризм: жаңа технология қолданып, қосымша пайда табудың көзі // Президент және Халық.. - 2007. - 15 маусым.

Тоқтар Әубәкіров

Тоқтар Оңғарбайұлы Әубәкіров 1946 жылы Қарағанды облысы, Қарақалы ауданы, 1 май ауылында дүниеге келген. Қазақтың тұңғыш ғарышкері. Техника ғылымының докторы, профессор. Қазақтың шыққан тұңғыш сынақшы-ұшқыш. Жай ғана сынақшы емес, еңбегі сіңген сынақшы атағы бар. Авиация генерал-майоры. Кеңес Одағының батыры, Қазақстан-Республикасының Халық Қаһарманы. Қазақстан Республикасының ұшқыш- ғарышкері.

1962-1965 жылдары еңбек жолын Теміртау құйма-механика зауытында токарь болып бастаған. 1964 жылы есімі облыстың Құрмет кітабына алтын әріппен жазылған. 1969 жылы Ресей Федерациясындағы Армавир жоғары әскери ұшқыштар училищесін бітірген. 1969-1975 жылдар аралығында Кеңес әскери округінде ұшқыш, звено командирі, эскадрилья командирінің орынбасары қызметтерін атқарған. 1976 жылы Мәскеу ұшқыш сынақшылар мектебін, 1979 жылы Мәскеу авиация институтын бітірген.

Мәскеудегі А.И. Микоян атындағы Тәжірбиелік конструкторлық бюросының ұшқыш-сынақшы ретінде бүкіл кеңестік әскери ұшқыштардың ішіндегі ең таңдаулы бесеудің бірі болып табылды, іс жүзінде, іс жүзінде мүмкін емес делінген әрекетке барып, тоғыз балдық мұхит толқынындағы кемеге ұшақ қондырған. Кеңес Одағында тұңғыш рет әуеде жоғары шапшаңдықпен ұшып бара жатып, бірнеше рет май құю арқылы солтүстік полюске ұшу сапарын ерлікпен орындаған. Ол реактивті ұшақтың 50-ден аса ең соңғы техникамен жарықталған түрін сынақтан өткізді. Аса қымбат ұшақтарды иегеріп, көкке көтерілу үшін батырлықпен бірге зор білім керек. Оны елдің ең таңдауларының қатарына қосындырмай қосқаны-оның батырлығы мен білімінің бір жерде ұштасқаны.

80-ші жылдардың ішінде Америка Құрама Штаттарында жарық көретін «Авиация әлемі» беделді журналы әлемнің ең үздік деген он сынақшы-ұшқышының тізімін жариялаған. Ең үздік он қыранның ішінде Кеңес Одағынан Тоқтар

Әубәкіровтың аты-жөні, бүкіл өмірбаяны, қызмет жолы, сынақтар саны-бәрі-бәрі тайға таңба басқандай анық жазылған. Таңқаларлық құбылыс, сынақшы-ұшқыштардың өздеріне ғана мәлім жайт әлем жұртшылығына осылайша мәлім болған.

Тоқтар Әубәкіров Гагарин атындағы ғарышкерлер отрядының бір жарым жылдық бағдарламасын бір жылға жетпей үздік орындап, Отан алдындағы ғарышкерлік үлкен мақсатына абыройлы жетіп, оған бүкіл әлем куә болды. Бұл оның бала шақтан дұрыс армандай білгенін, мамандығын құлай сүйетінін танытады.

1990 жылы ғарышкерлер құрамына алынып, 1991 жылы 2 сәуірде Кеңес Одағы Ғарышкерлер даярлау орталығында ұшу дайындығына кірісті. 1991 жыл. 2 қазан. Алматы уақыты 11 сағат 59 минутты көрсеткенде, қазақ жігіті Тоқтар Оңғарбайұлы Әубәкіров Халықаралық экипаждың құрамында «Союз ТМ-13» кемесімен сегіз тәуелік ғарышқа ұшты. Онда ол өзге ғарышкерлермен бірге биотехнология, металлургия, медицина салалары және Арал теңізі аймағы бойынша ғылыми-зерттеу жұмыстарын жүргізді. Зерттеу нәтижесінде Арал үстіндегі тұзды шаң борамасының пайда болу процесі, сол зиянды аэрозольдардың Қазақстан мен Ресей аймақтарына таралуының ғарыштық суреттері алынды. Сондай-ақ Қазақстан аумағындағы атмосфераны және жер бетін зерттеу, жұлдызды аспанды астрофизикалық бақылау жұмыстары да ойдағыдай өтті. 1991 жылы 10 қазанда жерге оралды. Осылайша күллі бір халықтың ғасырлар бойы аңсаған азаттығының көзайымындай болып, ғарышқа барып қайтты. Сонысымен де туған халқының мәртебесін сан ғасыр алға оздырып тастады. Халықтың маңдайына жүз жылда бір бітетін Ұлы тұлға - Ғасыр адамы атанды.

Т. Әубәкіров Қазақстандағы ғарыштық зерттеулердің негізін қалауға, отандық Қарулы күштердің әскери даярлығын жетілдіруге, әскери-патриоттық тәрбие жұмыстарын жолға қоюға белсене араласты. Ол 1992-93 жылдары Қазақстан Республикасы Қорғаныс министрінің 1-орынбасары, 1993-94 жж. Қазақстан Республикасы Ұлттық Аэроғарыштық агентігінің

бас директоры, Ғылым және жаңа технология министрінің орынбасары қызметтерін атқарды. 1994-95 жж. Қазақстан Республикасы Жоғары Кеңесінің депутаты-Қорғаныс және Президентінің кеңесшісі болды.

2004 жылы Қызылорда облысынан Парламент Мәжілісіне депутат болып сайланды.

Қазақтың ардақты азаматты жайында белгілі журналист Талғат Сүйінбайдың «Тұңғыш қазақ ғарышкері Тоқтар Әубәкіров» атты ғұмырнамалық эссе кітабы жарық көргеннен кейін, оның өмір тынысынан бейхабар оқырман қауым, батырдың тандай қақтырар қаһармандыққа толы өмір жолы, адамгершілік асыл қасиеттері және аса күрделі мінез құлқы жәйінде хабардар болды.

Талғат Сүйінбай Тоқтар Әубәкіровтың жан сезімін жақынан білу үшін онымен он жылдан аса сөйлесіп, пікірлесіп, «ғарыш», «сынықшы-ұшқыш» деген түсініктің қыры мен сырын білуге ұмтылған екен.

Осы жылдар ішінде оның іс-әрекетін зерделеп-зерттеп жүргендігі тапқаны-бұған дейін көзбен көрмеген және бетпе-бет кездеспеген мінезін былайша суреттейді: «Оны елден ерек дараландырып тұрғаны, адам баласының екеуінің бірінің қолы жетпес биіктерге көтерген де сол ақиық мінез екен ғой. Соған қарамастан кейде, тіпті, оның аяқ астынан аңқылдаған ақұрпек балапан мінезге айналатынын қайтерсін. Ал енді жауар бұлттай түнеріп, кеңестікте найзағай ойнатқан қаһарлы-қатқыл қашан да болсын оның көңіл толқындарының адалдық пен азаматтық деген өлшемдердің шектелуі арнасынан асып түскенін байқамаппын, байқай алмайтын шығармын. Өйткені менің ұққаным, оның болмысы мен табиғатында ондай қасиеттер алабөтен, мүлдемжат, еш үйлеспейді, еш сәйкес келмейді!...».

КСРО ғарышкерлерінің отыз жылдық тарихында тұңғыш рет, яғни, қазақ ғарышкері Тоқтар Әубәкіровке Кеңес Одағының Батыры атағы берілмеді. Шовинистік көзқарастың орын алуы-оның ерлігіне қарай Кеңес Одағының Батыры атауының жолын кескен.

Сол кездегі мемлекет басшылығындағы Компартия- ның Саяси бюросының жабық мәжілісінде авиакрейсерге ұшақ қондрушы қазақ жіті екнін білген Бас хатшысы М.Горбачев: «...Осынау жауапты міндетті орындайтын қалайша ғана орыс фамилия табылмады» деп бас конструкторды бас салады. Ол ол ма тіпті, әйгілі «МиГ» фирмасы Тоқтар Әубәкіровты екі жылдың ішінде он рет «Кеңес Одағының Батыры» атағына ұсынған. М.Горбачев тоғыз рет Тоқтардың есімі жазылған құжатты кері қайтарған.

Тіпті, бірде ол: «Менің алдыма мынадай...қазақтар- дың аты- жөні жазылған құжатты бұдан былай алып келмеңіз деген жоқпын ба?» деп құжатарды босағаға лақтырып та жіберген. Бірақ Кеңес Одағында ғана емес, күллі әлемінің алдында беделді «МиГ» фирмасы түбі дегеніне жетеді. Фирма ерлігін мойындатуға мәжбүрле- ген.

Кейін ғарышқа барып қайтқан Тоқтар Кремельдің салтанатты сарайында ғарышкерлерді қабылдау барысында марапаттаушылардың атынан сөз сөйлеп, Горбачевтің кемшілігін айтып, саяси «соқырлығын» бетіне басып, өзінің жолбарыс жүректілігін тағы да көрсетеді.

Тәуелсіздігіміздің Туы желбірегінде Елбасы Нұрсұлтан Назарбаев Тоқтар Оңғарбайұлына «Халық қаһарманы» атағын берді. Батырдың мәртебесін халқы осылайша аспандатып көтерді!

Ғарышкер Т. Әубәкіровтың өмірі мен еңбек жолдары жайындағы әдебиеттер тізімі

- Әлім Қ. Ғарыш қырандары: Тоқтар-Талғат. // Егемен Қазақстан. - 2001. - 9 қазан.
- Ғарышқа-ел, ұлт намысы үшін ұштым.Халқымның сенімін ақтадым: Тоқтар Әубәкіров. // Егемен Қазақстан. - 2001. - 14 желтоқсан.
- Жанайдаров О. Менің елім - Қазақстан.- Алматы: Балауса баспасы, 2003. - 160 бет.
- Қосанұлы Т. «Ғарышқа да, қолы жеті қазақтың» Тоқтар Әубәкіров туралы. // Қазақстан сарбазы. - 1998. - №28.
- «Қазақ үшін ғарыш сапары оң болды»: Тоқтар Әубәкіров. // Егемен Қазақстан. - 2006. - 7 қазан.
- Қаратайқызы М. Ол кезде ғарышқа тек Тоқтар Әубәкіров емес, бүкіл қазақ баласы ұшып бара жатты: Кеңес Одағының батыры, Халық Қаһарманы: Тоқтар Әубәкіров. // Айқын. - 2006. - 12 сәуір.
- Қорғасбек Ж. Тұңғыш. Халық қаһарманы Тоқтар Әубәкіровпен сұхбат. // Қазақ әдебиеті. - 1996. - №30.
- Ләмбекұлы С. Ғасыр саңлағы: Тоқтар туралы толғау // Жалын. - 2006. - 7. - б.39-58.
- Мұқанова Г. «Монополия орнаған мемлекет ешқашан демократиялық ел бола алмайды»: сұхбат Т. Әубәкіров парламент мәжілісінің депутаты. // Түркістан. - 2006. - 16 қараша.
- Назарбаев Н. Қазақстан жолы, - Астана, 2007. - 372 бет.
- Сәбитұлы Р. Жақсы адам шамшырақ секілді шуағын шаша жүреді: Тоқтар Әубәкіров қазақтың тұңғыш ғарышкері. // Ана тілі. - 2006. - 30 қараша.
- Сейтақ А. Жер кіндігі - Байқоңыр!: Тоқтар Әубәкіров пен сұхбат. // Егемен Қазақстан. - 2006. - 12 сәуір.
- Сүйінбай Т. Самғау: Қазақ ұлының ғарышқа ұшқанына - 15 жыл. // Егемен Қазақстан. - 2006. - 30 қыркүйек.

- Сүйінбай Т. Арман: ғарышкер Әубәкіров туралы // Қазақ әдебиеті. - 2006. - 4 тамыз.
- Сүйінбай Т. Ғарышқа жол тарқан күн. Тоқтар Әубәкіров туралы. // Егемен Қазақстан. - 2005. - 1 қазан.
- Сүйінбай Т. Мен халқымды жан-тәнімен жақсы көремін. Елдің құрметін жақсы сеземін: Т. Әубәкіров. // Егемен Қазақстан. - 2002. - 12 сәуір.
- Тоқтар Әубәкіров: «Қазақ жастарына космос ғылымын үйретем...» // Жас алаш. - 1997. - №120
- Сүйінбаев Т. Отқа орану: Ұшқыш-ғарышкер Тоқтар Әубәкіров - 60 жас. // Ақиқат. - 2006. - 8. - б. 49-53.
- Тоқтар Әубәкіров / Қазақстан: Ұлттық энциклопедия.. - Т. 1.- Алматы, 1998. - б. 698-699
- Тоқтар Әубәкіров // Тарихи тұлғалар. Танымдық-көпшілік басылым. - Алматы, 2006 - б. 366-368.
- Тұрғынбеков С. Көкте-сұңқар, жерде-тұлпар болып туған: «Ғарыш-қазақ» поэмасынан үзінді. // Ел мен Жер. - 2006. - 4-10 тамыз.

1951 жылдың 7 қаңтарында Алматы облысы Жамбыл ауданы Қарағалы селосында дүниеге келген Талғат 1968 жылы Алматыдағы №58 мектепті бітіргеннен кейін Ригадағы Азаматтық авиация инженерлері институтына оқуға түседі. 1974 жылы оны тәмамдаған соң Бөрілдайдағы азаматтық авиация жасағы бірлестігіне радио саласының инженері болып жұмысқа орналасады. 1975 жылы осы бірлестіктің комсомол комитетінің хатшысы болып сайланды. Бұдан жылдан кейін Қазақстанның азаматтық авиация басқармасының саяси-тәрбие бөліміне нұсқаушы болып тағайындалды. Партиялық қызметтің жоғары баспалдақтарына жол ашылды деген осы. Бірақ Талғаттың қыран көңілі қашанда көк аспанның тұңғиығына шарлап жүретінін басқалар қайдан білсін.

Бос уақытында ол Алматыдағы ДОСАФ мекемесіне келіп, ұшақ спортымен айналысатын. Сөйтіп жүріп, ол Мәскеуге хат жазып, өзін Ю.А. Гагарин атындағы ғарышкерлер даярлайтын орталыққа қабылдауын өтінеді. Ондағылар мұны әскери ұшқыш емессің деп бетін қайтарып тастайды. Соған қарамастан ол ұшақ спорты бойынша «КСРО спорт шебері» атағын алады. 1984 жылы КСРО чемпионы атанды. Қазақстанна бұрын соңды мұндай спортшы шықпағанын ескерсек, бұл үлкен жетістік әрине.

1986 жылы Талғаттың денсаулығын арнайы тексеру үшін Мәскеудегілер айналыса бастайды. Бұл аралықта ол қарап жүрмей Азаматтық авиацияның оқу-жаттығу жасағында оқып, азаматтық авиацияның ұшқышы деген куәлік алып үлгерді. Сөйтіп «АН-2», «Ту-134» ұшқыштарымен ұшып, оларды басқарып, тәжірбие жинақтай береді.

1990 жылдың 11 мамырында Талғатты Бас медициналық комиссия тағы тексеруден өткізеді. Бұдан кейін Азаматтық авиация министрлігі оны Ғарышкерлер дайындайтын орталыққа ұсынады. Сол жылдың қазан айында армандаған оқуына қабылданады. Келесі жылы ғарышкер-зерттеуші деген құжатқа ие болады.

Талғат Мұсабаев 1994 жылы бірінші шілдеден төртінші қарашаға дейін 16-шы негізі «Мир» орбиталды станциясына жасақталған экспедицияның бортинженері есебінде алғаш рет ғарышқа аттанды. Ғарышта ұшу мерзімі 125 тәулік 22 сағат 53 минутқа созылды. Жұмыс барысында екі рет кемеден ашық кеңестікке шығып 11 сағат 04 минут болды. Осы ұшу сапарында Талғат алғаш рет орбитальды кешен «Мир» мен Қазақстанда өткен V Халықаралық «Азия даусы» фесимвалін байланыстырған телекөпірге қатысып, ғарыштан байқаудағы қатысушылар мен қонақтарға арнап Абайдың әні «Көзімнің қарасын» гитарамен сүйемелдеп айтып берді. Мұны, әрине, сөзбен жеткізу қиын. Осы сәтте Жер мен Ғарыш бірігіп кеткендей күйде болды. Осы сапарында он жылда бірінші рет «Мир» станциясында апат болып, Талғат Мұсабаев пен Юрий Мельниченко станцияны ғана емес, ондағы алты ғарышкерді де құтқарып қалды. Талғат Мұсабаев ғарышта ашық кеңестікке шыққан алғашқы қазақ. Осы сапарда көп нәрселер алғаш рет істелді. Косманавтиканың тарихында алғаш рет еліміздің Президенті Нұрсұлтан Назарбаев өз отандасын ғарышқа шығарып салып, алғаш рет ғарыш айлағынан қарсы алды.

Өзінің ғарышқа екінші сапарына Талғат Мұсабаев 1998 жылы 29 қантар мен 25 тамыз айында 25-ші негізгі «Мир» станциясына баруға жасақталған ресей-қазақ-американ-француз кемесінің командирі есебінде шықты. Ұшу ұзақтығы-207 тәулік 12 сағат 49 минутқа созылды. Ұшу барысында Талғат Мұсабаев пен Николай Бударин ашық ғарыш кеңестігіне бес рет шықты. Ашық кеңестікте болған уақыт 30 сағат 08 минут. Бұл жетістік Гиннестің рекордтар Кітабына енгізілді. Бұл жолы Талғат «Казахстанская правда» және «Вечерний Алматы» газеттерінің арнаулы тілшісі болып, оның репортаждары осы басылымдарда жарық көрді. Осы жолы да телекөпірге қатысып, тәуелсіз мемлекетіміз - Қазақстан Республикасының астанасы ретінде Астана қаласын тұсаукесер тойымен құттықтады, Президентіміз Нұрсұлтан Әбішұлымен сұхбаттасты..

Өзінің үшінші ғарыш сапарына Талғат Мұсабаев командир есебінде достары Юрий Батурин және Денис Титомен 2001

жылы 28 сәуір мен 6 мамыр аралығында шықты. Бұл сапар ғарыш туризмінің жаңа заманын ашты.

Осылайша, біздің жерлесіміз құрметті де күрделі іс тапсырылған алғашқы командир болды.

Ғарыш кеңістігін игерудегі еңбегі, ерлігі мен батырлығы үшін Талғат Мұсабаев Қазақстанның «Халық Қаһарманы», «Ресей Федерациясының Батыры», сонымен бірге «Ресей және Қазақстан ғарышкер-ұшқышы» атақтары берілді. Бірінші дәрежелі «Отан», «Барыс» ордендерімен марапатталды. Екінші, үшінші дәрежелі «Отан алдындағы қызмет үшін», «Халықтар достығы», Австрияның «Күміс қыран», тағы да басқа шетелдердің медальдары берілген.

Талғат Мұсабаев Қызылорда облысы мен қаласы, Жезқазған облысы мен қаласы, Талдықорған облысы мен қаласы, Арқалық қаласы, Оңтүстік Қазақстан облысының Түлкібас ауданы, Алматы облысының Жамбыл ауданы, Алматы қалаларының «Құрметі азаматы».

Т. Мұсабаев - «Байқоныр» ғарыш айлағының үшінші мыңжылдықта бірінші ғарыш сапарына аттанған экипаждың командирі.

**Ғарышкер Т. Мұсабаевтың өмірі мен еңбек жолдары
жайындағы әдебиеттер тізімі**

- Ақжолбаев Қ. Текті ұл туған топыраққа табан тіреді; Талғат Мұсабаев туралы // Жас алаш. - 1998. - № 102.
- Амангельді Ә. Талғат тағы ғарышқа аттанды. // Зерде.-1998. - № 2.- 4 б.
- Әлім Қ. Ғарыш қырандары: Тлқтар-Талғат // Егемен Қазақстан. - 2001. - 9 қазан.
- Бейсібай С. Жеті қат асында самғаған ғарышкер Талғат баурымыз Алматыда темір тұлпар мініп, әріптестермен // Егемен Қазақстан.-1998.-13 қараша
- Бұқарбайұлы С. Мекке мен Ғарыш арасы. Талғат Мұсабаев ұшқыш-ғарышкер, Халық қаһарманы сұхбат // Отбасы және Денсаулық. - 2005. - 6. - б.12
- Жанайдаров О. Менің елім - Қазақстан. - Алматы: Балауса баспасы, 2003.-160 бет.
- Жұмабекұлы С. Ғарыштағы 332 тәулік (Талғат Мұсабаев 50 ж! // Егемен Қазақстан. – 2001 - 6 қаңтар.
- Кононов Г. Қазақстаннан-ғарыш орбитасына. (Т. Мұсабаев туралы). // Өмір. - 2004. -4. - б.10-11.
- Мұса С. Талғаттың үшінші сапары да сәтті аяқталды: Экипаж құрамындағы тұңғыш ғарыш саяхатшысының қырық жылдан бергі арманы орындалды. // Егемен Қазақстан. - 2001. - 8 мамыр.
- Мұсабаев Т. Ел мәртебесін биіктететін сала: Ұлттық ғарыш саласын дамыту. // Егемен Қазақстан. - 2008. - 29 ақпан.
- Мұсабаев Т. Қазақстан ғарышына жұлдызды жол ашқан: космос. // Егемен Қазақстан. -1996. -27 шілде.
- Назарбаев Н. Қазақстан жолы. - Астана. 2007. - 372 бет.
- Нұрмолдақызы Ғ. Байқоңырдан «аспанға» (Т. Мұсабаев ғарышқа ұшқаны туралы) // Жас алаш. - 1998. - № 12.
- Сүйінбай Т. Бүгін Ақмола уақытымен 22 сағат 33 минутте «Байқоңырдан» Т. Мұсабаев басқаратын халықаралық экипаж ғарышқа аттанды. // Егемен Қазақстан.- № 19.

- Сүйінбай Т. Қазақстан космонавтикасының көкжиегі. / Т.Мұсабаев. // Егемен Қазақстан. - 1998.- № 38.
- Талғат Мұсабаев // Тарихи тұлғалар. Танымдық-көпшілік басылым. Мектеп жасындағы оқушылар мен көпшілікке арналған. Алматы, 2006. - б. 368-369.
- Талғат Мұсабаев // Қазақстан: Ұлттық энциклопедия. - Т.6.- Алматы, 1998. - б.616-617

Құрастырушы: Қазіқанова А.Қ.
ақпарат-библиографиялық бөлім

К читателям

Предлагаемый вашему вниманию рекомендательный указатель посвящен развитию космических исследований в Казахстане и первым казахстанским космонавтам - Т. Аубакирову и Т. Мусабаеву.

В указателе представлены: краткий очерк развития космонавтики в Казахстане, список литературы, биографии космонавтов, материалы об их жизни и деятельности, их публикации, имеющиеся фонде научной библиотеки СКГУ им. М.Козыбаева

Пособие предназначено для преподавателей, студентов, а также для широкого круга читателей

В одной минуте видеть вечность

*«Живите люди!
Вы совершили свой первый подвиг,
Преодолели земную тягость,
Чтобы потомки это запомнили
Преодолейте земные тяжбы»*

*Олжас Сулейменов
Из поэмы «Земля поклонись Человеку»*

Апрель традиционно ассоциируется с Днем космонавтики. К этому празднику у нас особое отношение: 51 год назад с казахстанской земли стартовал первый искусственный спутник, отсюда 12 апреля 1961 года впервые отправился в космос человек, открыв новую – космическую – эру.

С космоса началось установление суверенитета Казахстана: в преддверии распада Советского Союза, в августе 1991 года космодром «Байконур» был объявлен собственностью республики, в октябре этого же года в космос полетел первый казахстанский космонавт, а Декларация о независимости Казахстана была принята в декабре.

Космос – это великая тайна, хранящая всю информацию о Вселенной, внеземных цивилизациях.

Интересно то, что особое, космическое будущее земле Байконура предсказал еще Коркыт-ата. По сохранившимся легендам и летописям, всю жизнь Коркыт-ата провел в поисках святой земли и вечной жизни. Коркыта в его поисках всюду преследовала смерть, которой он очень страшился. Наконец он услышал предсказание: «Если найдешь пуп земли, то останешься в живых». Он побывал во многих странах Востока. Он искал землю, где никогда не будет войны, природных катаклизмов и смерти. Он верил, что на Земле есть такое святое место и воспевал его.

Наконец, он вернулся на родную землю, на берег Сырдарьи. Подумав, что вечная жизнь только в искусстве, он изобрел инструмент – кобыз. Согласно легенде, когда он, расстелив

ковер на середине реки, играл на кобызе, сила кюя удерживала его на воде, не давая утонуть. Говорят, когда Коркыт-ата играл на кобызе, не было смерти, а была только счастливая жизнь. Однажды он заснул, и из воды появилась маленькая змея, от укуса которой мудрец и умер.

Философа похоронили в степи. Перед смертью он признался, что все-таки нашел святую землю – берег Сырдарьи. Место своей смерти он назвал пуповиной земли. Коркыт-ата объяснил, что именно здесь ощутил удивительную связь с небом и Всевышним.

Спустя несколько веков советские ученые во главе с Сергеем Королевым выбрали для строительства космодрома нынешний Байконур, - местность вблизи захоронения Коркыт-ата. И не ошиблись. Из нескольких десятков космодромов Байконур признан лучшим по расположению: он находится достаточно близко к экватору, на запуски, по законам механики, здесь затрачивается меньше топлива. В отличие от космодромов, расположенных на самом экваторе, здесь почти не бывает осадков, солнце светит 300 дней в году.

Действительно, Байконур стал колыбелью мировой космонавтики, космическим центром, портом Земли, с которого люди стартовали в космос. Именно здесь, на казахстанской земле, они стали космонавтами.

2 октября 1991 года с космодрома Байконур стартовал комплекс «Союз» с советско-австрийским экипажем на борту: россиянином Александром Волковым, казахстанцем Токтаром Аубакировым и австрийцем Францем Фибек.

Участие Республики Казахстан в освоении космоса яркое доказательство того, что наука нашей страны имеет значительный современный потенциал, и что нашим ученым по силам самые серьезные научно-технические задачи. С Байконура стартуют ракеты с космическими аппаратами для исследований Солнца, Луны, Марса, Венеры, комет типа кометы Галлея, астероидов - малых планет. Эти космические аппараты изучают и дальний космос, далекие созвездия и галактики.

Список публикаций о развитии космических исследований в Казахстане

- Акназарова Р. Казахстан - держава космическая. // Наука и высшая школа Казахстана. - 2001. - 1 декабря.
- Ахметов О. "Байконур" долго был головной болью Америки. // Мегаполис. - 2005. - 11 апреля.
- Байконур: вчера, сегодня, завтра. // Новое поколение. - 2001. - 27 апреля.
- Байконур - космодром в казахской степи // Жанайдаров О. Моя Республика Казахстан. - Алматы, 2002. - с.32-34
- Байтерек: Космический ракетный комплекс. - Астана, 2005.- 15 с.
- Батырбекова С. Байконур; «протоны» и окружающая среда: влияние ракетно-космической деятельности на природу. // Экологический курьер. - 2004. - 27 мая.
- Варшавская Л. Так начинался Байконур // АиФ. - 1999. - №14. - с.4
- Вихляев В. "Байтерек" - космическое древо Казахстана. // Северный Казахстан. - 2007. - 11 апреля.
- Гареев Р. Космическая медицина и проблемы экстремальных состояний. // Наука и высшая школа Казахстана. - 2002. - 15 октября.
- Государственная программа "Развитие космической деятельности в Республике Казахстан на 2005-2007 годы". // Собрание актов Президента РК и правительства РК. - 2005. - 1. - с. 93-127.
- Дойников Г. "Белые пятна" в истории Байконура. // Нива. - 2006. - 4. - с.184-189.
- Донских А. Байконур: будут новые старты. // Казахстанская правда. - 2002. - 12 апреля.
- Донских А. Из космического досье Казахстана. // Казахстанская правда. - 1998. - 28 января.

- Донских А. Связующая нить сотрудничества: К дню авиации и космонавтики // Казахстанская правда. - 2003. - 12 апреля.
- Дробжев В.И. и др. Радио-геофизические исследования околоземного космического пространства в Казахстане // Наука и высшая школа в Казахстане. - 2007 - 15 октября.
- Дудкова В. Байконуру пришел Плесецк? // Экспресс. - 2002. - 26 февраля.
- Жуксипов Б. Роль науки и техники в освоении космического пространства. // Аналитическое обозрение. - 2007. - 4. - с. 34-44.
- Жумагулов Б.Т. и др. Роль фундаментальной и прикладной науки в развитии космической отрасли Республики Казахстан. // Вестник инженерной академии Республики Казахстан. - 2007. - №4. - с. 9-19.
- Жусипов Б.С. Политика участия Республики Казахстан в освоении космического пространства. // Казахстан - Спектр. - 2003. - 2. - с.61-71.
- Зекрист Р. Космос далекий и близкий. // Мысль. - 2008. - 1. - с. 64-66.
- Золотов К. Становление Байконура - прорыв в космос // История Казахстана: преподавание в школе. - 2005. - 1. - с.41-47.
- Кабикызы С. Трагедия на Байконуре: хроника происшествия. // Промышленность Казахстана. - 2002. - 6. - с. 52-55.
- Казахстан – дорога к звездам. // Назарбаев Н. Казахстанский путь. - Караганда, 2006. - с.307-315.
- Кононов Г. Из Казахстана - к далеким мирам: космос // Казахстанская правда. - 2007. - 13 апреля.
- Кононов Г. Космическое путешествие Денниса Тито. // Жизнь. - 2006. - 9. - с. 72 - 76.
- Кононович Е. Космическая гавань дружбы. // Казахстанская правда. - 2003. - 7 марта.
- Космоса исследовательский институт // Казахстан: Национальная энциклопедия. - Т.3. - Алматы, 2005. - с.307-308.

- Крючкова Г. Здесь начинается дорога к звездам // Советы Казахстана. - 1995. - 7 апреля
- Крымова С. Второй выход Казахстана в космос. // Наука Казахстана. - 1994. - 10. - с.4.
- Кулекеев Ж. Космос отдельной строкой. // Казахстанская правда. - 2004. - 20 ноября.
- Лаумулин М. Объект геополитического подчинения: О Байконуре // Континент. - 2004. - 6. - с.18-21.
- Ли В. Дорога в космос для России и Казахстана начинается на Байконуре // Казахстанская правда. - 1994. - 5 июля
- Малахова О. Байконур: полвека и вечность. // Казахстанская правда. - 2004. - 10 апреля.
- Малахова О. Уникальная школа Байконура. // Казахстанская правда. - 2005. - 3 января.
- Мансуров З.А., Барлыбаева С.Х. Космос: программа на будущее // Евразия. - 2005. - 4. - с.3-19
- Марков Ю.М. Космодром Байконур: 50 лет на службе человечества // Наука в России. - 2005. - 3. - с.87-93.
- Медведева А. Когда же наконец мы полетим в космос: космический туризм. // Добрый вечер. - 2006. - 1 декабря.
- Молдабеков М. Космические планы Казахстана. // Юридическая газета. - 2000. - 12 апреля.
- Мы за сотрудничество в космосе: Казахстан страна космических стартов, не имеет своего спутника. // АиФ Казахстан. - 1998. - 15. - с.3.
- Назарбаев Н. Взгляд не с орбиты: Казахстан - космос // Правда. - 1991. - 3 апреля.
- Нестеренко С. Мы к звездной навигации готовы. // Казахстанская правда. - 2006. - 1 июня.
- Нестеренко С. На земле и в космосе: укрепление отношений Казахстана и России // Казахстанская правда. - 2005. - 18 января
- Номер посвящается проблемам космодрома "Байконур" // Экология и устойчивое развитие. - 2002. - 2. - с.1-71.

- О награждении государственными наградами РК членов экипажей 25-й и 26-й космических экспедиций: Указ президента РК. // Казахстанская правда. - 1998. - 13 ноября.
- О плазменном скакуне и гептиловом ослике. // Наука и высшая школа Казахстана. - 2006. - 1 февраля.
- Попов Н. "Космические страхи" и реальные угрозы / Экологический курьер. - 2004. - 14 декабря.
- Портрет «Байконура» в интерьере аренды // Наука Казахстана. - 1995. - 16-30 апреля
- Рыжков В. Космический дозор // Казахстанская правда. - 2005. - 12 апреля.
- Сергеев А. Космос начинается на земле: государственная программа по развитию космической отрасли РК // Казахстанская правда. - 2004. - 13 июля.
- Серов В. Судьба космодрома // Экспресс. - 2002. - 24 апреля
- Султангазин У. Космические исследования в Казахстане // Экология и устойчивое развитие. - 2003. - 8. - с. 3-6.
- Тейфель В. Приватизируем космос // Наука и высшая школа Казахстана. - 2002. - 1 июня.
- Темирболат Б. Через тернии к звездам: Проблемы космодрома Байконур // Казахстанская правда. - 2007. - 12 апреля.
- Тодорова Н. Космос - Казахстану, Казахстан - космосу. // Казахстанская правда. - 2003. - 27 марта.
- Тышлер А. Мы и космос: о космических исследованиях в Казахстане // Экологический курьер. - 2004. - 8 апреля.
- Чайка Л. Космический кластер пока дает сбои. // Страна и мир. - 2007. - 30 ноября.
- Шапоров Ю. Космическая мечта. Из жизни космонавтов. // Каз. правда. - 1995. - 12 апреля.

Аубакиров Тохтар Онгарбаевич

Родился 27 июля 1946 года в колхозе «Первое Мая» Каркалинского района Карагандинской области.

Окончил Армавирское высшее военное авиационное училище летчиков в 1969 году, Школу летчиков-испытателей Министерства авиационной промышленности СССР в 1976 году, Московский авиационный институт в 1979 году, Центр подготовки космонавтов в 1991 г. Летчик-инженер, инженер-аэрогидродинамик, летчик-космонавт, доктор технических наук, профессор Кокшетауского университета с 1997 года. Генерал-майор авиации с марта 1992 года.

Тохтар Онгарбаевич свою трудовую деятельность начал токарем Темиртауского литейно-механического завода в 1962-1965 годах. После окончания училища служил летчиком, командиром звена, штурманом — заместителем командира авиационной эскадрильи ВВС СССР в 1969-1975 годах; летчик-испытатель, зам. командира эскадрильи Дальневосточного военного округа. В 1975-1976 годах учился в Московской школе летчиков-испытателей; летчик-испытатель Улан-Удэнского авиационного завода (1976-1977 г.г.); летчик-испытатель ОКБ им. А.Микояна, ЛИИ им. М.Громова (1977-1991 г.г.).

Совершил первый в Советском Союзе беспосадочный полет на Северный полюс с дозаправкой в воздухе.

В 1989 году впервые в мире осуществил взлет истребителя «МиГ-29К» с авианосца «Тбилиси». Летчик-испытатель новых реактивных самолетов. В 1990 году включен в отряд космонавтов, в 1991 году прошел курс общекосмической подготовки космонавтов им. Ю.А. Гагарина.

2-10 октября 1991 года совершил девяти суточный космический полет на корабле «Союз ТМ-13» и орбитальной станции «Мир» в качестве космонавта - исследователя международного советско-австрийского экипажа.

В 1992-1993 годах - первый заместитель министра обороны РК (август 1992 — январь 1993 г.); генеральный директор

Агентства космических исследований – зам. министра науки и новых технологий РК (январь-февраль 1993 г.).

1993-1994 годы - генеральный директор Национального аэрокосмического агентства РК, в 1994-95 годах – депутат Верховного Совета РК. С 1996 – советник Президента РК по вопросам обороны, с 2000 года – заместитель Секретаря Совета безопасности РК.

Герой Советского Союза (за мужество и героизм, проявленные при испытаниях новейшей авиационной техники) – 1988 год. Народный герой – 1995 год, заслуженный летчик-испытатель СССР, летчик-космонавт СССР (1991) и РК (1994), награжден орденами Ленина, Октябрьской Революции, «Знак Почета», «Золотой крест» - в 1992 году в Австрии. Заслуженный мастер спорта РК, почетный гражданин города Кокшетау.

Публикации Т. Аубакирова

- Из космоса возвращаются «ушибленными» любовью и тревогой // Казахстанская правда. - 1996. - 27 июля
- И у нас будет воздушное такси. // Жизнь. -2006.- 5.- с.52-53.
- Как я стал космонавтом: Интервью режиссера фильма "Звездные братья Казахстана" А. Нугманова с космонавтом РК Т.Аубакировым. // Новое поколение. - 2001. - 21 сентября.
- "О космосе я тогда не мечтал". // Экспресс. - 2005.-12 апреля.
- Я счастлив, что создавал могущество страны". //АиФ.-2000.- 12. – с.6

Список литературы о нем

- Аубакиров Т.О. // Генералы Казахстана: Биографический справочник. - Алматы, 2006. - с.51-52
- Аубакиров Т.О. // Ашимбаев Д. Кто есть кто в Казахстане: Биогр. энцикл. - Алматы, 2006. – 86 с.
- Аубакиров Т.О. // Казахстан: Нац.энцикл. / Гл.ред. Аяган Б. - Алматы, 2004. - Т.1. – 295 с.
- Герои космоса - казахи. Первый казахстанский космонавт Тохтар Аубакиров // Жанайдаров О. Моя страна Казахстан. - Алматы, 2002. - с.34-36
- Донских А. Космические "звезды" на Земле не гаснут: О Т.Аубакирове. // Казахстанская правда. – 2004. - 5 ноября.
- Кисткина Ю. Талгат и Хаким: космос // Эпоха. - 2004. - 26 ноября
- Малахова О. Т.Аубакиров: "Земля из космоса потрясающе красивая!" // Казахстанская правда. - 2006. - 3 ноября.
- Полеты во сне и наяву: Аубакиров Т. О. - казахстанский космонавт // Панорама недели. - 2004. - 17 декабря.
- Тулегенова А. Полеты во сне и наяву: О первом космонавте Казахстана Т.Аубакирове // Экспресс. - 2004. - 2 июля.
- Шестернева С. Тохтар Аубакиров: «Я - абсолютно счастливый человек» // Мегполис. – 2003. - 11 сентября.

Мусабаев Талгат Амангельдиевич

Родился 7 января 1951 года в с. Карлары Жамбылского района Алматинской области.

В 1974 году окончил Рижский институт инженеров гражданской авиации, Ульяновский центр подготовки летного, диспетчерского и инженерно-технического состава авиации стран-членов СЭВ в 1989 году, Актюбинское высшее военное летное училище в 1993 году. Инженер-электрик, доктор технических наук. Космонавт первого класса, генерал-майор.

После окончания института работал сменным инженером Бурундайского авиационного отряда в 1974-1975 годах; был секретарем комитета комсомола Октябрьского райкома ЛКСМК, старшим инструктором отдела политико-воспитательной работы Казахского управления гражданской авиации (в 1976-1979 гг.); заместителем командира Алма-Атинского объединенного авиаотряда по политико-воспитательной работе.

В 1986 году после окончания курсов в тридцатом учебно-тренировочном отряде получил специальность пилота гражданской авиации. В 1987 году – второй пилот, командир самолета АН-2. В 1989 году после окончания центра подготовки летчиков, диспетчеров и инженерно-технических кадров в городе Ульяновск работал вторым пилотом самолета ТУ-134 Алматинского объединенного отряда.

В 1990 году обучался и тренировался в Центре подготовки космонавтов им. Ю.А. Гагарина. В 1991 году ему присвоена квалификация «космонавт-испытатель»

Талгат Мусабаев совершил три космических полета на космических кораблях «Союз ТМ».

Первый 126 суточный полет совершил с 1 июля по 4 ноября 1994 года в качестве бортинженера шестнадцатой основной экспедиции на орбитальный комплекс «Мир», выходил в открытое космическое пространство (общая продолжительность 11 часов 6 минут), за что ему вместе с космонавтом Юрием Маленченко была вручена высшая награда России.

При подготовке ко второму полету, чтобы быть командиром экипажа, ему пришлось принять Российское гражданство, согласно Закону РФ «О космосе». Научные эксперименты, которые были проведены им во время первого полета, требовали продолжения.

С 29 января по 28 августа 1998 года он вместе с Н. Дудариним совершил второй космический полет на корабле «Союз ТМ-27» в качестве командира международного российско-казахстанско-американско-французского экипажа двадцать пятой основной экспедиции в рамках выполнения первой фазы российско-американской программы «Мир» - «Шаттл».

Третий космический полет Талгат Мусабаев также совершил командиром международного экипажа, выполнившего первую экспедицию посещения МКС в апреле 2001 года, открыв эру космического туризма. В составе его экипажа находился первый в мире космический турист американский миллионер Деннис Тито.

Талгат Мусабаев – первый казахстанский космонавт, работавший в открытом космосе. Он выполнил 7 выходов в открытый космос общей продолжительностью 41 час 21 минута. Им внесен значительный вклад в восстановление целостности конструкции и жизнедеятельности станции «Мир» после столкновения ее с пилотируемым и беспилотным кораблями предыдущих до него экспедиций.

В полетах успешно выполнены обширные и сложные научные программы республики Казахстан, России, США, Японии, Франции, Германии, Италии, Швеции и других стран.

Кроме выполнения космических программ двух стран, он успевал при первой возможности уделить внимание Казахстану. Это было его поздравление международному фестивалю «Азия даусы», песня из космоса великого Абая, участие в презентации новой столицы Казахстана – Астаны. Первый флаг на орбите, освященная космическим светом книга мусульман «Коран», горсть казахской земли, побывавшая в невесомости – все это связано с именем Талгата Мусабаева.

Талгат Мусабаев является Почетным гражданином ряда областей, городов и поселков Казахстана и России. Талгат Амангельдиевич - мастер спорта СССР по гимнастике и высшему пилотажу, чемпион СССР по высшему пилотажу в командном зачете. Удостоен звания «Народный герой», Герой Российской Федерации.

Награжден орденами «Отан» и «Барыс» первой степени, орденами Российской Федерации «За заслуги перед Отечеством» второй и третьей степеней, «Дружбы народов СССР» (1991г.), Почетной грамотой Верховного Совета Казахской ССР (1984 г.), специальной медалью NASA (США), австрийским орденом «Серебряный орел», многими медалями, в том числе других стран. С 2000 года является командиром группы в Центре подготовки космонавтов имени Ю.А.Гагарина.

С 2005 года, завершив активную летную деятельность, он на посту руководителя совместного российско-казахстанского предприятия «Байтерек» выполняет ответственную задачу по созданию нового ракетного космического комплекса.

В заключение, следует отметить, что космонавты Токтар Аубакиров и Талгат Мусабаев в разное время были Почетными гостями СКГУ им. М. Козыбаева.

Список публикаций Т. Мусабаева

- Байконур остается основой сотрудничества Казахстана и России. // Северный Казахстан .- 2008 . - 27 февраля.
- Высокие космические технологии - в национальную экономику. // Казахстанская правда. - 2007. - 12 мая.
- Генералы в космос не летают. И на земле жизнь есть. // Казахстанская правда. - 2004. - 9 июля.
- Космическое древо страны. // Казахстанская правда. - 2006. - 15 декабря.
- Нас, как наркоманов, вновь тянет туда // Экспресс К. - 1997. - 23 октября
- Телибеков М. И снится нам не рокот космодрома: Эксклюзив казахстанского космонавта Т. Мусабаева. // Караван. - 2004. - 10 декабря.
- У окрыленных космосом и на Земле есть дела // Казахстанская правда. - 2006. - 11 апреля

Список публикаций о нем

- Донских А. Звонок с орбиты: О Т. Мусабаеве - летчике-космонавте РК. // Казахстанская правда. - 2004. - 14 августа.
- Донских А. Нам пора подниматься на новую орбиту: Беседа с космонавтом Талгатом Мусабаевым. // Казахстанская правда. - 2002. - 6 февраля.
- Кисткина Ю. Талгат и Хаким: космос. // Эпоха. - 2004. - 26 ноября.
- Кононов Г. Из "Орбиты-2" на орбиту космическую: О космонавте Казахстана Мусабаеве Т.А. // Жизнь. - 2004. - 4. - с. 20-22.
- Кононов Г. Космонавт Талгат Мусабаев. // Астана. - 2003. - 6.- с.38-40.
- Кононов Г. Эра космического туризма: О Т. Мусабаеве // Жизнь. - 2003. - 1. - с.68-70

- Космонавт Талгат Мусабаев // Жанайдаров О. Моя страна - Казахстан. - Алматы, 2002. - с.36-37
- Мусабаев Т.А. // Булеков С.Б. Знатные и деловые люди Казахстана: Историко-познавательн. и энц. справ. - Алматы, 2003. - с.256
- Мусабаев Т.А. // Генералы Казахстана: Биографический справочник. - Алматы, 2006. - с.249
- Мусабаев Т.А. // Казахстан: Нац.энцикл. / Под ред. Б.Аяган - Алматы, 2006. - Т.4. - с.61.
- Мусабаев Т.А. // Ашимбаев Д. Кто есть кто в Казахстане [Биогр.энцикл.] . - Алматы, 2006.- с.509.
- Ойшыбаева Ж. Талгат Мусабаев: «Космос не терпит дилетантов» // Неделя Литер. - 2006. - 28 декабря
- Телибеков М. И снится нам не рокот космодрома: Эксклюзив казахстанского космонавта Т. Мусабаева. // Караван. - 2004. - 10 декабря.

Подготовили: Макаренко О.М.
Антоненко Е.П.
информационно-библиографический отдел

Ответственная за выпуск: Нурпеисова К.Н.
заведующая библиотечным комплексом

Заказ №2735. Тираж 30 экз. Отпечатано в ИПС ИТС СКГУ им. М. Козыбаева.